

TEMA BROJA
Ravnopravnost znanja
Ženski/rodni studiji na
sveučilištu

Feminizam kao epistemologijski projekt

Kako se suočiti s temeljnim misaonim prijemom unutar kojeg su žene istodobno odsutne i suviše prisutne, goli negativ bez ikakve vlastite forme i čisti monstrum kao prototip ekscesa *par excellence*, premalo i suviše, jednom riječju, ne (samo) drugi spol, već (i) privilegirana figura drugoga

Eva Bahovec

Poznat je stav da postoji puno feminizama – puno vrsta, različitih pristupa, teorijskih smjerova, pravaca ili škola. Stoga umjesto samo jednog, monolitnog, na prvi pogled neproturječnog i neproblematičnog, moguće je govoriti o pluralističkom mnoštvu feminizama u *otvorenom društvu* današnjice: od radikalnog do socijalističkog, od francuskog do američkog, od poststrukturalizma do kiborg-feminizma, od akademskog do aktivističkog feminizma, i, naposljetku, od ženskih studija do feminističke teorije. Ovoj ideji, ideji o ovakvu *pluralizmu* feminizma koja se može nizati u beskonačnost, željela bih suprotstaviti ideju o feminizmu kao – u prvom redu i prije svega – epistemologijskom projektu.

Što jest feminizam kao epistemologijski projekt?

Moguće ga je i potrebno najprije definirati polemički, *per negationem*, na osnovi kritike feminističkog mainstreama. Najviše u uporabi i uopće najrasprostranjenija je definicija feminizma kao političkog projekta: tj. projekta, vezanog uz borbu za ukidanje podređenosti i nejednakosti žena, za nediskriminiranost, za ženska ljudska prava na svim područjima društvenog života (obrazovanju, zaposlenju, politici, znanosti i umjetnosti itd.). U tom kontekstu feministička teorija znači teoretiziranje feminizma kao društvenog projekta.

Nasuprot njoj, feminizam kao epistemologijski projekt jest na prvi pogled sukob za značenje za koncepte, za misaonu tradiciju. To jest opozicijsko, potencijalno (subverzivno) znanje koje se suprotstavlja vladajućim idejama, preispituje literarni, filozofijski, povijesni kanon, preoblikuje *zvanično znanje* i, jednom riječju, dovodi u pitanje sve što se predaje na fakultetima. U tom se smislu, na primjer, u aktualnom međunarodnom istraživanju *Employment and Women's Studies in Europe*, koji se izvodi u devet evropskih zemalja (u Finskoj, Francuskoj, Italiji, Mađarskoj, Nizozemskoj, Njemačkoj, Sloveniji, Španjolskoj i Veliki Britaniji), ženski studiji istražuju kao model, *case study*, za uvođenje radikalnih promjena u sveučilišne kurikulume.

Pritom je od osobite važnosti upravo to da je ovakav proces epistemologizacije – pozicija

autorefleksivnosti; drugim riječima, *primjena* osnovnih feminističkih principa na sam feminizam, a da, uz ovo, imamo na umu osnovni zahtjev za epistemologizacijom historije i historicizacijom epistemologije (...). Interdisciplinarni program Ženske studije in feministična teorija na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, uveden u 1997. godini, mogli bismo navesti kao primjer pokušaja u pravcu ovakvog epistemologijsko zasnovanog feminizma (a isto tako i uređivačku politiku našeg časopisa za ženske studije i feminističku teoriju *Delta*, a čini mi se, da ne bih pogriješila, ako bih stavila u ovakav kontekst i časopis *Treća* (op. p. časopis Centra za ženske studije iz Zagreba).

Odsutne žene

Nulti – dapače neizgovoriv, i zato potencijalno zavodljiv – stupanj feminizma kao takva privilegiranog polja opozicijskog znanja jest rasprava o *odсутnim ženama*: to jest konstatacija da su žene u povijesti zapadne civilizacije skrivene, *hidden from history*. Ovo je na prvi pogled jednostavan projekt, pun feminističkog oduševljenja i oduševljenja *novim otkrićima* (*novih* ženskih imena), ali zacijelo trebamo biti vrlo pažljivi: riječ je, upravo, o odsutnosti, koju treba vrednovati na istoj razini kao prisutnost, koja ima ekvivalentno značenje kao i prisutnost – otprilike kao u poznatom vicu o čovjeku, koji navečer uzme u spavaću sobu jednu punu i jednu praznu čašu vode (jer *ne zna dal' će bit žedan il' neće*). (..).

Ovdje je riječ o teorijskom, konceptualnom ekvivalentu problema, koji je na svoj specifični način istaknula već Virginia Woolf, kad je govorila o imaginarnoj, fantazijskoj Shakespeareovskoj sestri Judith kao, u najboljem smislu, odsutnom pretku ženskog spola. Umjesto prethodnika, ili točnije i u epistemologijskom kontekstu, umjesto *virusa prethodnika*, imamo dakle prazninu, odsutnost, ništavnost (...) i njezin stav: *She will be born*. Riječ je, ukratko, o *interpelaciji* s tišinom, odsutnošću, prazninom, koja nas nagovara, u kojoj se prepoznavamo, koja nas, u parafrazi Althusserova iskaza, preoblikuje iz osobe ženskog spola u subjekte – koja nas nagovara kao žene, u našem kolektivnom projektu *za žene* (ali u projektu prepoznavanja u *méconnaissance*, koji dakle, s druge strane, nije imun za opasnost govora u *imenu /drugih/ žena, umjesto žena, za dobro /svih/ žena*, itd.)

Drugim riječima, riječ je o stvaranju nove, *matrilinearne* tradicije, ali tradicije, koja je usmjerena upravo na nemogućnost prisutnosti žena i ženskoga u zapadnoj misaonoj tradiciji (u kojoj, dakle, nemamo pretke), nužnu odsutnost, *outsiderstvo*, poziciju izvanjskosti s obzirom na uvjete patrijarhata. A to znači, u prvom redu, radikalnu dekonstrukciju cjelovite misaone tradicije *iznutra*, od filozofije do literarne teorije, od historije do svih takozvanih »-posties«, od metafizike do krajnjih epistemologijskih posljedica prirodnih znanosti.

Sukob sa zdravim razumom i idejom kontinuiteta

Teoretiziranje ove misaone nemoći (...) prvo je značenje riječi *epistemologijski* u kontekstu feminizma. U ovoj kratkoj raspravi željela bih samo još istaknuti osnovnu dualnost: na jednoj strani zahtjev za otkrivanjem, pokazivanjem, činjenjem vidljivijim, a istodobno, na drugoj strani vizualnog spektra, zahtjev za prekrivanjem svega što je bilo suviše izloženo pogledu, što je bilo *objekt (muškog) pogleda*, i potom objekt ili učinak vlasti. (..)

Početak feminizma kao epistemologijskog projekta jest dakle nešto novo – novum, koji prekida kako s jednoumljem mizoginije, tako i s jednoumljem njezine zrcalne suprotnosti (ili mržnje prema muškarcima ili glorifikaciji žena, ili pak jednog i drugog zajedno). U tom kontekstu mogli bismo kazati da je posrijedi početak nove misaone tradicije, koju je u razdoblju prosvjetiteljstva (koje je, usput, dugo važio za početak feminizma) nastavila Mary Wollstonecraft, a koja se u proteklom stoljeću veže prije svega uz ime Simone de Beauvoir. Sve ove velike *zagovornice žena*, nisu naše prethodnice u smislu Canguilhemovih *précurseurs*. Mogli bismo čak reći da ono što intelektualke ženskog spola ujedinjuje, nije feminizam kao ovakav ili drukčiji pozitivan projekt, već istrajavanje u napetosti, u dvosmislu, u ambivalentnosti: za žene, ali ne za takve kakve onu jesu nastale – i kakve mogu nastati – u uvjetima patrijarhata. *Drugi spol* Simone de Beauvoir upravo predstavlja posljednji čin u ovakvu lancu: njegovu kulminaciju i krajnu točku, koja iznosi na vidjelo, promišlja, *podiže na*

razinu pojma ambivalentnost kao unutarnju istinu feminističkog projekta.

Epistemologijski u tom kontekstu znači prije svega sukob s kategorijom samorazumljivosti, s kategorijom *common sense*, sa svim, što se iskazuje kao dano, naravno, nepromjenjivo – a u stvari to nije (samo se, u ideologijama i mitologijama, pokazuje kao takvo). Ali treba dodati, da se ovdje radi, upravo, o dvostrukom sukobu: na epistemologijskoj razini o sukobu s kategorijom zdravog razuma, a na povijesnoj razini s idejom o kontinuitetu, razvoju, progresu, itd.

Ovo, ovakav dvostruki sukob s *common sense*, u kome je ženski spol u epistemologijskom smislu (bilo kao priroda, karakter, stereotip, esencija, itd.) »višak«, jest, dakle, **drugo značenje riječi »epistemologijski« u kontekstu feminizma.**

Dosad smo bili usmjereni, dakle, prvo, na problem epistemologizacije *odsutnosti*, i drugo, na problem specifičnosti feminističkog sukoba s *common sense* o ženama i ženskosti te njihovoj *naravi, posebnosti, esenciji* itd. (...)

Spol s velikim »S«

Pridodala bih k tomu još jednu, treću i posljednju definiciju feminizma kao epistemologijskog projekta. Pritom možemo polaziti od nekog na prvi pogled paradoksalnog stanja. Naime, osnovna figura žene, s kojom se moramo uvijek iznova boriti, jest ideja o ženi kao *drugom spolu*, ženi kao *ne-muškom* bilo kao posve negativna slika ili preslika muškog, koji mu *vraća njegovu vlastitu sliku*, bilo kao njegova izopačena slika. Na jednoj strani imamo dakle problem odsutnih žena, tako odsutnih u povijesti, realnosti, svakodnevnoj zbilji, kao i odsutnih na razini koncepta. (...)

A na drugoj strani imamo pretjeranu obilježnost, opterećenost žene i ženskosti, kao nečeg, što jest ili čega ima suviše, kao neki konstitutivni višak označenog spola, Spola s velikim »S« – jednog od dva dijela upravo onog pola koji je više *spol* nego *drugi* (odnosno *prvi*) *spol*. O ženama se uvijek, od starogrčke filozofije sve do suvremene teorijske psihoanalize, raspravljalo kao o vrstama, plemenima, rodovima žena (od Hezioda i Semonidesa do Lacana i njegova interpreta Jacques-Alain Millera), dakle o nečem specifičnom, dodatnom, markiranom, patološkom, i zaključno, nečem pretjerano negativnom u smislu čistog izvora zla. (...)

Treće i posljednje značenje riječi *epistemologijski* u kontekstu feminizma (koji u isto vrijeme povezuje prva dva) bilo bi: kako se suočiti s temeljnim misaonim prijemom unutar kojeg su žene istodobno odsutne i suviše prisutne, goli negativ bez ikakve vlastite forme i čisti monstrum kao prototip ekscesa *par excellence*, premalo i suviše, jednom riječju, ne (samo) drugi spol, već (i) privilegirana figura drugoga. Koncept ženskoga, dakle, unosi u misaonu tradiciju jedan poseban koncept razlike, razlike koje ne možemo ni ne smijemo reducirati na bilo kakvu drugu (političku, u smislu ne-epistemologijsku) razliku.

Zato mislim da je, na mjestu i umjesto zaključka, sasvim legitimno pledirati (slijedom, a istodobno usprkos Mary Wollstonecraft, *ni za sebe, ni za svoj spol*, već) za ovakvo – rekla bih, feminističko – razumijevanje prosvjetiteljskog *Sapere aude!* Za feminizam kao epistemologijski projekt, dakle, u najboljem smislu te riječi! 📌

Prevela i priredila za objavu: Biljana Kašić

